

Azərbaycan Respublikasının
Medianın İnkişafı Agentliyi

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

İşğaldan azad edilən ərazilərimizin təbiətinin bərpası olduqca vacib bir məsələ kimi qarşımızda durur. Qarabağ ərazisində, xüsusən də dağlıq hissədə dağ botanika bağının salınması, işğaldan azad edilən ərazilərdə bitki, meşə və s örtüyünün inkişaf etdirilməsi, bərpası yolları tapılmalı və proses sürətlənməlidir.

"Torpaqlarımız işğaldan azad edilib, indi Qarabağın..."

Bilgiyə elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Sadiq Qarayev "Bakı-Xəbər"ə şərhində bildirdi ki, Ermənistanın işğalçılığı dövründə təbiətimiz vandalcasına dağıdılıb, biomüxtəliflik pozulub, çaylar, göllər zəhərləndirilib, çirkləndirilməyə məruz qalıb. "Torpaqlarımız işğaldan azad edilib, indi Qarabağın biomüxtəlifliyinin əvvəlki və müasir vəziyyətini müqayisəli analiz etmək, əldə edilmiş nəticələr əsasında ekoloji terrora məruz qalmış, təbii tarazılığı pozulmuş ekosistemlərin bərpası yollarını fundamental elmi əsaslarla tədqiq etmək biologiya elminin qarşısında duran aktual məsələlərdən biridir.

Bu istiqamətdə vacib sahələrdən biri də Qarabağın dendroflorasının nadir, relik və endem bitkilərinin müxtəlif aspektlərdən öyrənilməsidir. Ona görə ki, ermənilər işğalın davam etdiyi müddətdə Qarabağın meşələrinə qazanc obyekt kimi baxmış, antropogen təsirlərlə həsas nadir, relik və endem bitki növlərinə daha çox zərər vurmuşdular".

"Son tədqiqatlara görə, Qarabağ ərazisində 2000-dən çox ali bitki növü müəyyən edilib"

S.Qarayevin sözlərinə görə, Qarabağ Azərbaycanın Kiçik Qafqaz bataniki-coğrafi rayonunun mərkəzi və cənubi hissəsini əhatə edir və Qafqaz florasının növ müxtəlifliyi ilə zəngin bölgələrindəndir. "Son tədqiqatlara görə, Qarabağ ərazisində 2000-dən çox ali bitki növü müəyyən edilmişdir. Ərazidə meşə bitkiliyi, qarışıq tərkibli kolluqlar, friganoid və bozqır bitkiliyi, qaya bitkiliyi, su-bataqlıq bitkiliyi, subalp və alp çəmənliyi, eyni zamanda meşə və kolluqların, bozqır bitkilərin yerində ye-

nidən bərpa olunmuş bitki örtüyü bitkilik quruluşları üstünlük təşkil edir. Qarabağın florası nadir, endem, relik ağac və kol bitki növləri ilə zəngindir.

2013-cü ildə nəşr edilmiş Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabında Qarabağ dendroflorasında yayılan 14 fəsiləyə, 16 cinsə aid 16 növ verilmişdir. Bunlardan 2 növ poltav florası (Platanus orientalis L., Punica granatum L.) 3 növ isə (Taxus baccata L., Castanea sativa Mill., Zelkova carpinifolia (Pall) C.Koch.)- Tuqay floarasına aid reliklərdir.

Son aparılan tədqiqatlara görə, Qarabağın dendroflorasında olan 18 fəsiləyə, 25 cinsə aid 40 növ ağac və kol bitkiləri təsvir olunmuşdur. Onlardan 2 növ (Ficus hyrcana A.Grossh.- Hircan ənciri., Rosa azerbaijandica Novoposkr et Rzazade.- Azərbaycan itburnu) Azərbaycanın endem bitkiləridir.

2 növ (Ficus hyrcana A.Grossh.- Hircan ənciri., Platanus orientalis L.-Şərqi çınarı) III dövrün əvvəllərində, tropik iqlimdə yayılmış həmişəyaşıl Poltav florasının, 7 növ (Pinus kociana Klotzsh ex. K.Koch.- Kox şamı, Ilex hyrcana Pojark.- Hirkan pirkalı, Corylus colurna L. Ayı fındığı, Castanea sativa Hill.- Adı şabalıd, Quercus iberica Stevan ex M.Bieb.-Gürcü palıdı, Tilia begoniifolia Stev.-Qafqaz cökəsi., Zelkova carpinifolia (Pall.)K.Koch. Vələsyapaq azat (Nil) ağacı) Paleogenin Oligosen mərhələsinin ortalarında başlayaraq, mülayim mezotermik iqlimdə yayılmış yarpağını tökən Turqay florasının, 1 növ (Quercus araxina (Trautv.) Grossh.-Araz palıdı) isə III dövrün sonlarından başlayan kserotermik iqlimin relik bitkiləridir".

S.Qarayev vurğuladı ki, Ermənistanın 30 ilə yaxın müddətdə işğaldan saxladığı torpaqlarımızın 20%-ni təşkil edən ərazilərin 260 min hektarı (ümumi meşə fondumuzun 26 %-i) meşə

İşğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda erməni ekoloji cinayətlərini ifşa etməyin yeni üsulu - botanika bağları..

olmuşdur. "Bu meşələrin 43 min hektara yaxını xüsusi mühafizə olunan, nadir, endem və relik növlərin üstünlük təşkil etdiyi Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu, Arazboyu Dövlət Təbiət yasaqlığı, Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğu, Laçın rayon Dövlət Təbiət yasaqlığı, Qubadlı rayon Dövlət Təbiət yasaqlığı və Daşaltı Dövlət Təbiət yasaqlığının əraziləridir. Buradakı qiymətli ağac və kol növləri uzun illər ərzində ekoloji terrora məruz qalmış, talan edilmişdir. Ekoloji terror konkret ölkə və ya şəxs tərəfindən digər ölkənin flora və faunasına zərər yetirməklə, təbii sərvətlərini məhv etməklə, bilərəkdən vurulan ziyandır. Ekoloji terror nəticəsində Qarabağın ekosistemlərində bir çox komponentlər sıradan çıxmış, dağılmağa başlamış, təbii tarazılığı pozulmuşdur. Florada məhsuldarlığı azalmış, fauna növləri daha yaxşı təbii şəraiti olan digər yerlərə köç etmişlər".

"Avropada yeganə təbii çınar meşəsi Kiçik Qafqazın qərb hissəsində - Zəngilan rayonundadır"

"Bir sıra faktları qeyd edək" deyərək S.Qarayevin sözlərinə görə, Ağdam şəhərində yaşı 150-250 ilədək olan 6 ədəd, Şelli, Seyidli, Sarıhacılı, Əliağalı kəndlərində yaşı 200-250 il olan 14 ədəd, Boyəhmədli kəndi ətrafında yaşı 400 ilə çatan 71 ədəd təbiət abidəsi kimi qorunan, pasportlaşdırılmış Şərqi çınarları məhv edilib: "Avropada yeganə təbii çin-

nar meşəsi Kiçik Qafqazın qərb hissəsində - Zəngilan rayonundadır. Bəsitçay vadisində 117 hektar sahəni əhatə edir. Onun 107 hektarı Bəsitçay Dövlət təbiət qoruğuna məxsusdur. Əsrlərin yadigarı olan çınar ağaclarının bir hissəsi ermənilər tərəfindən qırılıb və məhv edilmişdir. Ermənilər Zəngilan rayonunun Rəzdərə, Muğanlı kəndlərində çınar meşəsinin yerləşdiyi ərazidə ağac emalı sexləri açıb, mebel materialları istehsal edirdilər. Ətrafda olan çınar, qoz, palıd ağaclarını ucdan tutma qırılıb istifadə edirdilər. Kəlbəcər rayonunda "Qırmızı kitab"a daxil edilmiş 968 hektar ərazini əhatə edən Corylus colurna- ayı fındığı ağacları da kütləvi şəkildə qırılıb xaricə satılırdı. Laçın rayonunda yerləşən 240 hektar ərazisi olan Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğuna da ciddi zərər vurulmuşdur. Hacısamli meşəsində dünyada qiymətli növlərdən olan Quercus hyposhrysa- qırmızı palıd (qızılı palıd) ağacları var. Azərbaycanda yalnız həmin yasaqlıqda yayılan bu ağacın materialından qiymətli mebel və xüsusən konyak üçün çəlləklər düzəldilməsində, istifadə məqsədilə ağaclar kütləvi sürətdə qırılıb, xaricə satılıb.

Şuşa şəhərində "Ağzi yastı" kaha adlanan yerin qabağında Topxana meşəsinin qoruq zonasında, meşənin lap hündür yerində geniş düzənlik açılıb və orada meşə sahəsi qırılaraq tikintilər aparılmışdır. "Haça yal" adlanan sahədə uzun illər mədəni formada

əkilərək becərilmiş 2000 ədədədək palıd ağacı ermənilər tərəfindən dağıdılıb aparılıb. Şuşa və Əsgəran ərazisində nadir təbiət komplekslərini qorumaq üçün 1988-ci ildə təşkil edilən Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığı 450 hektar ərazini əhatə edib. Bu yasaqlığın böyük bir hissəsi tamamilə məhv edilib. Hələ 2005-ci ildə əldə olunmuş video kasetlərdən və peyk vasitəsilə aparılmış çəkilişlərdən müəyyən edilib ki, Şuşa şəhərinin "Cıdır düzü" adlanan qoruq ərazisində, "Çöl qala" adlanan ərazi ətrafında Xəlifəli, Qaybalı və Daşaltı kəndlərinin ərazilərində olan meşələr və ağaclar qırılıb".

"Ağdam rayonundakı 400 illik təbiət abidəsini partladılıb..."

S.Qarayevin bildirdiyinə görə, 13160 hektar meşə təsərrüfatı sahəsi olan Qubadlıda da meşələrin böyük bir hissəsi məhv edilib və 2005-ci ilə kimi Ermənistan tərəfi işğal edilmiş bu ərazilərdən 720 min m³ ağac materialı tədarük edib. "Ağdam rayonundakı 400 illik təbiət abidəsini partladılıb, hissələrə bölərək, məhv ediblər. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində hündürlüyü 45 metr, diametri 6-8 metrədək, yaşı 120 ildən 2000 ilədək olan Şərqi çınarı, dağdağan, azat armud, palıd və saqqız ağaclarından ibarət 152 ədəd təbiət abidəsi - pasportlaşdırılmış ağaclar var idi. Bu ağacların 10-u Dağlıq Qarabağda, 4-ü Ağdərə, 2-si Xocavənd, 85-i Ağdam,

14-ü Cəbrayıl, 6-sı Zəngilan, 10-u Qubadlı, 10-u Laçın və 11-i Füzuli rayonu ərazisində idi. Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı və işğaldan azad olunan digər ərazilərimizdə yaşı iki min ildən artıq olan təbiət abidələri sayılan çınarlar kəsilib. Şuşa ətrafındakı Topxana meşəsi qadağan olunan ağ fosforla yandırılıb.

İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə də ermənilər qovulduqları kənd və şəhərləri, evləri yandırdıqları kimi, meşələri də yandırdılar.

Torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi biologiya elminin, o cümlədən də botanika elminin qarşısında yeni vəzifələr yaratmış, bir sıra məsələləri aktuallaşdırdı:

1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin florası müasir metodlarla yenidən tədqiq edilməlidir;

2. Floraya dəymiş ziyan sistemli şəkildə müəyyənəlməli, müvafiq Beynəlxalq təşkilatlara, elmi konfranlarda dünya alimlərinin diqqətinə çatdırılmalıdır;

3. Təbii tarazılığı pozulmuş ekosistemlərin bərpası yolları öyrənilməlidir;

4. Azərbaycan florası, Azərbaycan Florasının Qırmızı Kitabı, Azərbaycanın Ağac və Kolları kitabları yenidən yazılmalıdır.

5. Qarabağda meşələrimizin, xüsusilə nadir, endem və relik növlərin bərpası üçün toxumluq və tiqnglik təsərrüfatları yaradılmalıdır. Bakı, Sumqayıt və iri şəhərlərin yaşllaşdırılmasında da bu cür qiymətli ağac və kol növlərindən geniş istifadə olunması məqsədə uyğun olardı"- deyərək alim məsələ ilə bağlı təkliflərini də səsləndirdi. Həmçinin S.Qarayev hesab edir ki, Qarabağ ərazisində, xüsusən də dağlıq hissədə dağ botanika bağının salınması da vacib məsələlərdəndir: Təklif edərdim ki, o ərazilərdə Dağ Botanika bağı salınsın. Hər iki ərazidə ekoturizmin inkişafı ilə bağlı hər cür şərait var "Təklif edərdim ki, o ərazilərdə Dağ Botanika bağı salınsın. Hər iki ərazidə ekoturizmin inkişafı ilə bağlı hər cür şərait var"

İradə SARIYEV

Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyilə çap olunur.